

I. 2. Nagymama tündérbertje

Mikor Nagymama hozzáfogott az új ház fölépítéséhez 1882-ben, Nagymama elkérte tőle azt a kopár, vízmosásos, terméketlen domboldalt, ami körülvette a régi ház romjait, s amit a falu lakói kecskelegelőnek használtak, mert nem volt jó semmi egyébre. Így került ez a negyvennégy holdnyi használatlan, vízmosásos kopár terület Nagymama keze alá, aki néhány esztendő során tündérbertté varázsolta azt. Mikor átvette Nagymamától, mindössze három vén hársfa szomorkodott a fölé vezető út mentén, melyeket Nagymama „Rákóczi hársfáinak” nevezett, mivel Rákóczi fejedelemsége idején ültették azokat oda, hogy havazás idején jelezzék a Kolozsvár felé vezető egyetlen utat, mely csak tova Bonchidánál érte el a Szamos völgyét. Ezekon kívül csak egy tucatnyi öreg kőrisfa szomorkodott a hajdani tanyaház romjai körül, semmi egyéb. Ezek a fák azonban megmaradtak Nagymama gondos keze alatt, és szerves részévé váltak az ő alkotásainak.

De itt meg kell állanom egy percre mielőtt az idő és az események sodra el nem mossza mindazt, ami volt. Nagymamáról kell szólnom. Úgy él emlékezetemben, mint egy kis meggörbült öregasszony, fekete hárszkendővel a vállán, ősz haján fekete csipkefőkötővel, aki ott ül velünk, unokákkal a nagy pipázó fehér márvány kandallója mellett és meséket mond. Szép, régi, békés meséket, boszorkányokról, hétfejű sárkányról, szépséges királykisasszonyokról és bátor királyfiakról, tüzes parázsból erőt merítő táltos paripákról, kik röpködni tudtak óperenciás tengereken és üveghegyeken túlra, hogy kiszabadítsák sárkányok és gonosz varázslók fogságából a szép királykisasszonyokat.

Szép meséket tudott Nagymama. Mohón ittuk minden szavát, amikor elkezdte, hogy „Hol volt, hol nem volt, talán az Óperenciás tengeren is túl, volt egyszer egy királyfi...” Ő volt számunkra a kiapadhatatlan meseforrás. De a valóságban sokkal több volt ő ennél. Mélyen a lelkében, Nagymama művész volt. Fák, bokrok, virágok művésze. Ő lehelte életet az új szentgothárdi udvarház köré. Ő teremtette körénk a parkot, amit ő egyszerűen „kert”-nek nevezett. De később, sokkal később, amikor ő már nem is volt velünk, az állam emberei a világ egyik legcsodálatosabb botanikus kertjét ismerték föl a szentgothárdi parkban.

A rákövetkező húsz esztendő során megteremtette ott, a falu fölött, a csúnya, kopár domboldalon a világ legszebb és legérdekesebb kertjét. Nagymama szerint: „egy vagyont költött rá”. Ez igaz is lehet, de volt miből, és megérte. Hogy lépésről lépésre miként változott át az a csúnya, kopár, vízmosásos szakadékos domboldal a hajdani úri Erdély legszebb parkjává, azt én nem tudhatom. Csak azt tudhatom, amit saját szememmel láttam, negyven egynéhány évvel, mondhatom fél évszázaddal később. S ezt megkísérlem elmondani úgy, ahogy emlékezetemben él még ma is.

Az egy kilométer hosszú „felhajtó-út” a falu közepén áthaladó országútnál vette kezdetét, és haladt meredeken fölfelé két sor vadgesztenyefa között, hatalmas nyárfáig, melyek mögött kicsike tó és széles, síma rét terült el, és azon túl „megnyílt a világ”. Az utolsó nyárfa alatt, a kis tavacska partján és szemben a réttel pirosra festett pad várta az érkezőket. Bal kézzel platánok álltak őrt a tavacska megett, jobb kézzel vadvirágos rét kísérte az érkező kocsit. Platánok és gyertyánok álltak őrt és egy sor szilvafa zárta le a képet. A kocsit mentén három sudár jegenye-tölgy állt őrt, melyekhez hasonlókat azóta se láttam sehol, még botanikus kertben sem. Isten tudja csak, hol akadtak rájuk Nagymama. Jobb oldalon sűrű fenyves váltotta föl a gyepet, előtte aranyárgán virágzó forszithia sudár aranyesővel a közepén. Odébb néhány sötét levelű ausztráliai juharfa s ezek mögött, magosan félholdnyi tömött orgonabokor, négyféle virágzású s ezek mögött, magosan, óriási amerikai diófa, illatos levelű. Termését megcsodáltuk mi, gyerekek, fel is törtünk néhányat, de íze olajos volt. Alig száz lépéssel odébb álló három öreg diófa termését többre becsültük, különösen az egyikét, amelynek papírhéjú diója ökol nagyságúra megnőtt. Még fentebb rét volt újra, szélén nyaranta óriási veres pipacsok virágzottak, és itt-ott nagy fehér bazsarózsa. Ahogy odébb haladt a kavicsozott út, újra mező következett, füves domboldal, ezerféle vadvirággal tarkítva tavasztól őszig. Mogyoróbokrokkal, szilvafákkal beültetett kis domb mellett balra fordult az út, emelkedni kezdett és egy Amerikából hozott fényes levelű babértölgnél hirtelen élesen jobbra fordult (ennél a kanyarnál később sok automobillal elakadt), ettől a kanyartól balra kékes levelű selyemfenyőerdő állt, melynek közepén volt egy vackorfa, ahol a fülesbagoly fészkelte. Az éles kanyar után sűrű gyertyánfaerdő következett, majd egy csoport fehér törzsű nyírfa jelent meg fölöttünk, mögötte sűrű fenyvessel.

Az út innen egyenesen fölfelé haladt, a felettünk levő emelkedést fenyves borította, kis piros paddal a szélső fenyőfák lecsüngő ágai alatt. A talajt itt, fel a tetőig, vastag, puha moha fedte és veres ciklámenek virágzottak benne meg sötétkék harangvirág. Aztán egy hatalmas szomorúfűznél, mely alatt sűrűn nőtt napvirág árasztotta az illatot, hirtelen jobbra fordult újra az út, és feltűnt a ház. Ott állt szélesen, fehérén, az emeleti ablakokig Isabella-szöllő zöldjétől takarva. (Mennyi sok kövér, sötétkék szöllőt csipegettünk a falról azokból az ablakokból!) Az üvegezett verenda ablakai hivogatóan csillogtak, a kocsit innen már vízszintesen futott egyenesen a nagy ház felé. Jobbról futórózsa követte az utat, majd jázminbokrok, vadvirágos rét és a fák közé rejtett „régikút” előtt kis csillogó halastó, melyből kis csörgedező patak szökdele lefele a fákkal, bokrokkal benőtt meredeken. Bal kézzel óriási kőrisfák

kövekké, melyekről itt-ott sárgarigófészek csüngött alá. Kétoldalt a fák megsűrűsödtek egy percre. Itt volt az a rettentő sűrű ágazatú ausztráliai szomorúkőris, melynek egyik út fölé hajló ágán órákon keresztül hevertem, rejtőzve a kíváncsi szemek elől, olvastam a hazafias könyvtár és a filléres könyvtár nagyszerű kis ifjúsági könyveit, melyeket Apám százával rendelt meg számomra. A kőris alatt, fehér kerti asztalnál írtam első könyveimet nyáridőben. Jobb kézről három csoport jázminbokor, kis halastó, aztán fák nyelték el az érkező kocsi. Aztán az út hirtelen fordult újra és a kocsi ott robogott ezerféle rózsák és egyéb virágok között, félkörben, a ház felé.

Nagyanyám nemcsak művészlélek volt, aki környezetet teremtett saját magának és családjá számára, de jól kellett ismerje a világ különböző fáit és bokrait is. Kertjében hatféle orgonabokor virágzott egy meredek lejtőn, köztük két japán orgonafa is, kimagasodva a többiek közül. (Mi Erdélyben borostyán név alatt ismertük.) Egy másik helyen félholdnyi jázmin ontotta az illatot. Kisebb-nagyobb tisztások adtak távlatot a parknak s a tisztások szélein, mindenfelé piros és kék virágok nyíltak. Az egyik fenyves kiugró csücskébe három kaliforniai óriásfenyőt telepített Nagymama, egy másik, nyirkosabb helyre pedig két édes magot termő montanai fenyőt hozatott, melynek titkára Nagypám tanított meg, amikor felmásztam a bozontos nagy fára egy fölfele meredő fenyőtoboz után. Kiszedte belőle a kövér magvakat. Kettőt őmaga evett meg, a többit nekem adta. Jó, édes fenyőíze volt a fa magjának. Nagypám „kukunárisznak” nevezte a fát, és ma sem tudom, hogy ő adta-e ezt a nevet a fának, vagy valóban ez volt a neve.

A ház megetti lejtőt is fenyves takarta minden irányba. Volt ott három nagy vörösfenyő is, Spanyolországból, két dél-amerikai vasfa és lent a „nagy rét” vizenyős csücskében három Floridából hozatott mocsári ciprus. A ház keletre eső végiben, ahova az én földszinten lévő szobám ajtaja nyílt, széles, lapos térségen, rózsákkal körülvéve, két fehér kerti asztal állott, padokkal, székekkel körülvéve. Le lehetett látni onnan a tóra, anélkül, hogy egyetlen falubeli házat is látott volna az ember. Azokat eltakarta akkorra a sokféle fenyő. Nyár elején ott uzsonnázta vendégeit Nagypám. Nevezetes vendégei voltak, köztük Herman Ottó, a híres madártudós, akinek nyolcszáz-oldalas könyve, „Magyarország madarai” még felnőtt koromban is nappali-szobámat díszítette.

Aki ott ült, az elláthatott messzire, tova le a czegei tóig a sötétzöld nádasok végében, jó három kilométernyire. Láta a fehér országút kígyódzó szalagját eltűnni a tó feletti domb mögött, de házat nem látott sehol, egyetlenegy sem. Nagyanyám fáit eltakarták a falut, minden irányban. Pedig ott volt, a ház megett, alig kétszáz lépésnyire, az ecetfák és a fenyvesek megett.

Nagyanyám művészlélek volt. Hat esztendő alatt, míg az udvarház épült, tündérkertet varázsolta a kopár, szakadékos, vízmosásos domboldalra. De többet tett ennél is: szemet és lelket gyönyörködtető botanikuskertté változtatta maga körül a világot.

A „kert”, ahogy neveztük, Nagyanyám élete volt. Napközben, mikor az idő engedte, látni lehetett őt itt vagy amott, hosszú fekete ruhájában ülve egy padon. Vaszit, az öreg cigányt igazgatta, akinek egyedül a favágás lett volna szerződött dolga (tűzifát hasogatni és felhordani a konyhába, meg tél idején a házba is) de aki mellékesen, dohányravaló pénzért meg olykor Nagypánk szivarjaiért cserébe Nagymama kertgondozásának élő eszköze is volt. Hallani lehetett, ahogy Nagyanyám rendelkezett a padról:

– Vágd le azt az ágat is, te. Azt, azt, mit tátod a szádat? Csak vágd le s azt a bokrot is, ott . . . ott . . . azt hát . . . be akarok látni ahhoz a tisztáshoz, érted? Azt a kis fát is, azt, azt . . .ne félj tőle, csak vágd ki. Úgy, na . . .

Így fejlődött a Nagymama keze alatt a kert, napról napra. Előbb ültetni kellett, aztán évek múltával vágni azt, ami útjában volt a szemnek. Bármelyik padon is ült az ember, be lehetett látni onnan egy másik tisztásra is, egy másik virágzó bokorra s onnan tovább, valami egyébre. Művészien tervezett és gondozott kert volt, anélkül, hogy a gondozás mestersége meglátszott volna rajta.

Drága jó Nagymama, lelkét építette bele ebbe a kertbe. Utolsó éveiben, mikor már nem tudott kimenni többé, akkor is kérdezgetett: virágzik-e már ez vagy amaz? Látni lehet-e a virágját innen vagy onnan? Szegény jó Nagymama! Mikor meghalt: oda temettük kedvenc helyére, a felső fenyves tisztásra, ahova kívánta volt. Eltiltott mindenféle sírkövet, rontotta volna a kert összhangját.